

СЪДЪРЖАНИЕ

Достоевски – житейска и творческа биография	4
Въведение към романа	8
Показалец на имената	14
Родословно дърво	17
Крипични бележки	18
Епилог	107
Анализ на образите	109
Критически есета	115
Разколников: двойствена или раздвоена личност	116
Попълнете празните полета	123

ДОСТОЕВСКИ – ЖИВЕЙСКА И ТВОРЧЕСКА БИОГРАФИЯ

Съкратената биография на Достоевски е включена тук, за да се запознаете по-добре с живота и историческия период, който вероятно е повлиял на начина му на писане. Прочетете тази част и мислете за тематичната връзка между романа на Достоевски и неговия живот.

Произход

Фьодор Михайлович Достоевски е роден през 1821 година. Той е второто от седемте деца на семейството. Умира през 1881 година. Баща му, военен лекар в обществена болница, е бил суров и самодоволен човек, докато майка му – точно обратното – бездейна, мила и благородна жена. Вероятно точно този факт обяснява защо Достоевски изпитва романите си с образи, които сякаш притежават противоположни черти в своите характери.

Първоначално Достоевски учи във военнотехническо училище, където очевидно се е отегчавал от скучното еднообразие и от лишения от въображение студентски живот. Прекарвал е по-голямата част от времето си, като се е ровил в литературни въпроси и четял новите автори; в маниачено е било увлечението му по литературата. Почти така маниакално е било прекаленото внимание, което е отделял Достоевски на смъртта, защото, докато е на училище, баща му е убит от крепостните в неговия имот. Това неочаквано и жестоко убийство тлее в душата на младия Достоевски и когато започва да пише, темата за престъплението и особено на убийството присъства във всяка нова публикация. Това, разбира се, е ос-

новната тема в „Престъпление и наказание“. Достоевски никога не може да се отърси от ужасите на убийството и дори в края на живота си решава да пише за друга жестока смърт – смъртта на един баща – което е в основата на романа „Братя Карамазови“.

След като прекарва две години в армията, Достоевски започва кариерата си с „Бедни хора“ – повест, която моментално постига голям обществен успех и е оценена високо от критиците. Никога преди това руски писател не е проучвал толкова задълбочено психологическите комплекси на душевните преживявания на човека и сложното функциониране на мозъка. След „Бедни хора“, единствената значима повест в продължение на много години, излиза „Двойник“ – кратка повест, занимаваща се с раздвоението на личността и съдържаша зародиша на „Престъпление и наказание“.

Вероятно най-решителните години от мелодраматичния живот на Достоевски настъпват наскоро след публикуването на „Бедни хора“. Тези години са и някои от най-активните и променливи фази в цялата история на Русия и Достоевски изиграва необикновено активна роля в тази ера на промени. Като използва връзките си, постигнати чрез своите литературни успехи, той се забърква в политически интриги със съмнителен характер. Достоевски например много силно се е повлиял от новите и радикални идеи, навлизали в Русия от Запад, и скоро се присъединява към онези, които се надяват да революционизират Русия чрез западните реформи. Достоевски публикува много статии относно различни политически въпроси, знаейки много добре, че са нелегални и че всички печатни издания се контролират и цензурират от правителството.

Непокорният писател и неговите приятели, разбира се, скоро били обявени за предателски настроени революционери и изпратени в затвора. Девет месеца по-късно една част от тях, сред които и Достоевски, били изправени пред съда, намерени за виновни и осъдени на смърт чрез разстрел.

Събрали цялата група, всички приготовления приключили, жертвите били завързани, както и очите им. После, секунди преди да проехтят изстрелите, пристигнал пратеник на царя. Присъдата се отменяла. Всъщност царят не възнамерявал да застрелят мъжете – просто си послужил с този жесток метод, за да даде урок на Достоевски и на неговите приятели. Тази ужасяваща среща със смъртта обаче го преследвала през целия му живот.

След отмяната на смъртното наказание Достоевски е изпратен в Сибир и по време на четирите години каторга променя целия си възглед за живота. През този период и при ужасните условия на живот той започва да преоценява своите ценности. В душата му настъпва пълна промяна. Той изпитва първите пристъпи на епилепсията и започва да отхвърля дотогавашното си сляпо приемане на новите идеи, които поглъщат Русия. Достоевски преживява такова дълбоко духовно прераждане, че достига до пророческото вярване в свещената мисия на руския народ. Вярвал е, че спасението на света се намира в ръцете на руския народ и че в края на краищата Русия ще се въздигне и ще господства над целия свят. Точно по време на каторгата Достоевски формулира добре известната си теория за необходимостта от страдание. Страданието се превръща в главното средство за спасението на човека.

Важни моменти в кариерата

Докато е още в изгнание, Достоевски се жени за млада вдовица. След заточението си той служи принудително още четири години в армията като редник, помилван е и напуска Сибир, за да поднови литературната си кариера. Скоро се превръща в един от именитите оратори на Русия. След това, през 1866 година, издава първия си прочут шедьовър – „Престъпление и наказание“.

След завършването на „Престъпление и наказание“ Достоевски отново се жени и заминава за чужбина с надеждата да намери спокойствие от многобройните кредитори и да се заемем с писането на нов роман. Той не открива никога спокойствието на духа, за което копнее; вместо това натрупва още повече грехове в допълнение на непрестанно нарастващите дългове от комар. Романът, който Достоевски сътворява в чужбина, е „Идиот“ – историята на една напълно добродетелна и прекрасна душа. В своите бележки Достоевски понякога нарича своя герой „Княз Христос“ – той се е надявал да създаде човек, който не може да мрази и който не е способен на долно сладострастие. Романът представлява нов негов шедьовър, прекрасно, напрегнато проучване на пагубната сила на доброто.

Последният роман на Достоевски – „Братя Карамазови“, е негово велико постижение и днес се смята за шедьовър от западната литература. Година след публикуването на романа Достоевски умира, но вече признат като един от най-великите руски писатели.

ВВЕДЕНИЕ КЪМ РОМАНА

Следващото въведение е включено с образователна цел и не е предназначено да замени четенето на романа. Прочетете „Въведение“ и „Кратка история на сюжета“, за да разберете по-добре романа и да се подготвите за критическия размисъл, който настъпва, докато четете белетристика или друга творба. Дръжте подръка показалеца на имената и родословното дърво, за да може, докато четете оригиналната художествена творба и срещнете образ, за който не сте сигурни, да се обърнете към тях и да освежите вашата памет.

Въведение

През деветнадесети век западният свят се отърсва от романтизма, който виждаме в творбите на Пушкин в Русия, Гьоте в Германия, Хоторн и По в Америка и Уърдсуърт в Англия, и се насочва към един по-модерен и реалистичен подход в литературата. Докато светът продължава да чете популярни и романтични романи и любовни поеми, Русия е начело на движението за нов и реалистичен подход в литературата. Достоевски е един от предшествениците на това движение заедно с Густаф Флобер във Франция и Марк Твен в Америка.

На това движение може да се погледне по различен начин – по философски и по много прост начин. Например при романтичния стил авторът се интересува от тайнственото, странното и фантастичното. При прочутите разкази на Едгар Алан По, като „Крушението на Ашъровия дом“, действието може да се развива в Шотландия или където и да е другаде и историята си остава все същата. Романтичната литература рядко има как-

вито и да е ясно очертани цели и не се интересува от никакви външни обстоятелства. Противно на това, Достоевски много внимателно поставя действията на своите романи на действителните им места. В „Престъпление и наказание“ той посочва съвсем точно имената на улиците, моста, на който Разколников вижда жената, която прави опит за самоубийство, и така нататък. Студенти и редактори са броили крачките между стаята на Разколников и апартамента на старата лихварка и са открили, че Разколников много точно е измерил разстоянието – тоест той е направил 730 крачки, за да стигне до апартамента на старицата и да извърши убийството.

Достоевски не само е описал действителната физическа обстановка, той е засягал и теми, свързани със съвременните тревоги. По времето, когато Достоевски е писал и публикувал, американците са чели романтическите приключения на Хайауата и Еванджелин от Лонгфелоу – истории, развиващи се в нереално и романтично далечно минало, подобно чудноватите разкази на Едгар Алан По. Достоевски въвежда едно от правилата на модерния реализъм – че животът трябва да се представя такъв какъвто е. Точно това прави той от най-ранните си повести до последния си шедевър „Братя Карамазови“.

Достоевски е бил удивителен читател и е бил добре запознат с най-новите идеи и последните философски концепции на своето време. Неговите герои са подтиквани от вътрешни емоции, които започват да се проучват към края на живота му. Изследванията на Зигмунд Фройд на психологическите състояния на мозъка излизат от печат едва след като Достоевски вече е написал много от своите проучвания на умствените сили, които подтикват човека да извърши постъпки. Изследванията на Порфирий на мотивите, криещи се зад някакво престъпление и на душевното състояние на престъпника, не биха могли да бъдат изследвани по-рано от настъпването на двадесетия век. Като психолог Достоевски е бил много по-напред от Фройд. Неговите описания на вътрешните вълнения са психологически реални и истински. Някои от тях се основават на

реални факти: например благодарение на това, че е бил въввлечен в цензурирането на писаните и издавани от него творби, в резултат на което е осъден на смърт (виж „Житейската и творческа биография на автора“), Достоевски често пише за пълното отчаяние на човека.

Точно преди публикуването на „Престъпление и наказание“ Достоевски издава друг, по-кратък шедьовър – „Записки от мъртвия дом“. Разбирането на това произведение е основно за възприемането на повечето от романите на Достоевски. Човекът от мъртвия дом (неговото име никога не се споменава), започва своя разказ с думите: „Аз съм болен човек... Аз съм злобен човек. Аз съм грозен човек“*. Тази мръсна, злобна човешка „въшка“ все пак е човек и тук Достоевски за първи път го представя като въшка – подобно на тази, която Разколников убива в „Престъпление и наказание“.

Изразените в „Записки от мъртвия дом“ идеи се превръщат в основни във всички следващи романи на Достоевски. Както е обяснено в „коментарите“, Достоевски е писал отчасти за чувството за свобода у човека – свободата да избира, да бъде в състояние да има право да преодолява трудностите. Правото на човека да разполага със свобода и да отхвърля сигурността в полза на свободата да избира намира своя най-силен израз в романа на Достоевски „Братя Карамазови“. В сцената, когато Великия инквизитор се противопоставя на Исус и му казва, че човек предпочита сигурността пред свободата да избира, каквато свобода Исус предлага на човека, ние достигаме кулминацията в идеите на Достоевски за „свободата срещу сигурността“.

На едно място човекът от мъртвия дом казва, че две по две прави четири, това е научен факт, но човек невинаги действа въз основа на научния факт. За Достоевски рационалната част на човека представлява само една част от неговата природа. Ще рече, че човекът е съставен както от рационалното (две по

*Преводът е на Георги Константинов – бел. ред.

две е четири), така и от ирационалното – „би било чудесно да се смята, че понякога две по две прави пет“. Това би било, по думите на Достоевски, „също една чудесна идея“. Въпросът е, че ако човек постъпва единствено като рационално същество, тогава действията му ще бъдат винаги предсказуеми. Така гледната точка на Достоевски е, че постъпките на човека НЕ СА предсказуеми. Разколников разсъдливо ще попречи на младо конте да се натрапи на младо момиче, а след това внезапно ще реши, че не е негова работа или пък ще каже на сестра си, че ѝ забранява да се омъжи, а после да противоречи на себе си, като каже: „Омъжи се за когото пожелаеш“. По същия начин има мъже, които са щастливи, когато страдат – така мъжът, който погрешно признава, че е убил старата лихварка, иска да страда, да страда специално от ръцете на правосъдието.

Една от големите идеи в цялото творчество на Достоевски е, че човек може да изкупи всички свои грехове чрез страданието и по този начин да се приспособи по-добре към основните принципи на човечеството. Така в „Престъпление и наказание“ ние виждаме как Достоевски се прекланя пред Соня, защото тя представлява „страданията на цялото човечество“. Както Соня, така и сестра му Дуня изпитват чувството, че когато Разколников преживее своите страдания, той ще се пречишти. Също така всеки много съзнателен човек ще страда от своите прегрешения, ето защо веднага след извършване на престъплението Разколников изпитва такова силно страдание, че физически се разболява и дни наред е в състояние почти на кома.

Както в публикуваната си статия за престъплението, така и в своите постъпки Разколников се заема с определяне на душевното състояние и влиянието му върху престъпника. Разколников и Порфирий използват понятия от психологията, дори някои нейни по-нови термини. Много са примерите за това как Достоевски си служи със съвременните психологически понятия. В цялостната следствена техника, прилагана от Порфирий, той се позовава на психологията, за да хване в

капан своята жертва. Разколников разбира това и го нарича „игра на котка и мишка“.

От гледна точка на световната литература Достоевски изпъква като най-големия майстор на реалистичния психологически роман, все още ненадминат от който и да е друг съвременен писател.

Кратко съдържание

Бедният студент Разколников се смята за необикновен младеж и съставя теория, според която необикновените личности имат право да извършват всякакви престъпления, стига по този начин да могат да предложат нещо ценно на човечеството. За да докаже своята теория, той убива една стара жалка лихварка и нейната заварена сестра, на която се натъква неочаквано. Веднага след престъплението той се разболява и лежи в стаята си в полусъзнание в продължение на няколко дни. Когато идва на себе си, научава, че неговият приятел Разумихин го е търсил. Докато се възстановява, на гости му идва Лужин, годеникът на Дуня, сестрата на Разколников. Разколников обижда Лужин и го отпраща, защото се възмущава от деспотичното отношение на Лужин към Дуня.

Почувствал се отново добре, Разколников веднага излиза и прочита за престъплението във вестниците от последните няколко дни. Той среща един служител от полицейския участък и почти признава за престъплението. Разколников отива твърде далече в своето бръщолевене и служителят става подозрителен. По-късно Разколников става свидетел на смъртта на Мармеладов, дребен правителствен чиновник, който е блъснат от файтон, докато пресича улицата, клатушкайки се, изпаднал в пиянски унес. Разколников оказва помощ на човека и оставя всичките си пари на мизерстващата му съпруга. Когато се прибира в своята стаичка, той открива там майка си и сестра си, които са пристигнали да подготвят сватбата на сестра му с

Лужин. Разколников упреква Лужин и не разрешава на сестра си да се омъжи за такъв подъл и неприятен човек. Почти по същото време в града пристига Свидригайлов, бившият работодател на Дуня, който търси Разколников и моли за среща с Дуня. Преди това Свидригайлов прави опит да прелъсти Дуня и когато Разколников научава за това, той, естествено, намисля да си отмъсти жестоко на този човек.

Разколников научава, че полицейският следовател Порфирий разпитва всички, които са имали търговски отношения със старата лихварка. Разколников, следователно, отива на разпит и остава с впечатление, че полицията го подозира. След като се среща със Соня Мармеладова, дъщерята на убития човек, на когото оказва помощ, той я моли да му прочете от библията историята за Лазар. Той изпитва огромна симпатия към Соня, която е принудена да проституира, за да издържа своето семейство, докато баща ѝ непрестанно пиянства. Със своето страдание тя се превръща във всестранен символ за Разколников. Той става приятел на Соня и обещава да ѝ каже кой е убиецът на старата лихварка и нейната сестра.

След нова среща с Порфирий, Разколников решава да се разкрие пред Соня. Той се връща при нея и Свидригайлов чува неговата изповед през съседната врата. Той използва тази информация, за да принуди Дуня да спи с него. Тя му отказва и късно през нощта той се самоубива.

Порфирий съобщава на Разколников, че знае кой е убиецът на старата лихварка. След разговора си със Соня Разколников прави пълно самопризнание за убийството и е осъден на осем години каторга в Сибир. Соня тръгва с него и с нейна помощ започва прераждането на Разколников.